

Maktelerde Geçen Akrabalık Adları Üzerine İnceleme
A Study on Kinship Names Mentioned in Maktels

Sema ŞENSOY¹

¹ İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,
hasemsensoy@hotmail.com, orcid.org/0000-0003-0255-8721

Derleme Makale/Review Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
25.09.2024
Kabul/Accepted:
09.10.2024

DOI:

10.5281/zenodo.14186577

Anahtar Kelimeler

Akrabalık Adları, Söz
Varlığı, Maktel

ÖZ

Söz varlığı, bir toplumun değerlerini, inançlarını, dünya görüşünü kısacası kültürünü içinde barındıran bir hazine niteliğindedir. Söz varlığında, geçmişten günümüze çeşitli şekillerde varlık gösteren akrabalık adları da bu hazinenin önemli bir parçasıdır. Bir dilin söz varlığındaki akrabalık adları o kültürdeki aile ve soy bağlılığının bir yansıması gibidir. Geçmişten günümüze dilimizin söz varlığını ortaya koymak adına birçok çalışma yapılmıştır. Bu sebeple bu araştırma, kültürümüzün ve inancımızın bir yansımasını içinde barındıran, Kerbela olayını işleyen maktellerdeki akrabalık adlarını konu edinmiştir. Bu çalışmada iki ayrı dönemde, aynı konu üzerine kaleme alınmış farklı iki eserdeki akrabalık adları, tarama-tasnif yöntemi ile bir ana ve üç alt başlık şeklinde sınıflandırılmıştır. “Şadi Meddah’ın Makteli-i Hüseyin” adlı eseri ve “Lâmiî Çelebi’nin Maktel-i Âl-i Resûl” adlı eserlerdeki akrabalık adları metinden alınan örnek beyitlerle incelenmiş, hangi eserde geçtiği beyit numarasıyla birlikte verilmiştir. Bu çalışmada yaklaşık dört bin beyit taranmış ve adı geçen eserlerdeki akrabalık adlarına ait söz varlığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Yapılan çalışma neticesinde “oğul, dede, hatun, bin, ana, kardaş, baba” akrabalık adlarının sıklıkla kullanıldığı saptanmıştır. Aynı zamanda LM’de Arapça ve Farsça sözcüklerin kullanım sıklığı dikkat çekerken ŞM’de ise yazıldığı yüzyılın da etkisiyle daha çok öz Türkçe akrabalık adlarının kullanıldığı görülmektedir.

ABSTRACT

Keywords

Kinship names,
Vocabulary, Maktel

Vocabulary is a treasure that contains a society’s culture. Kinship terms, which have existed in various forms from past to present, are an important part of this treasure. Numerous studies have been conducted to reveal the vocabulary of our language from past to present. Therefore, this research focuses on the kinship terms found in maktel texts that narrate the Karbala incident. In this study, the kinship terms from two different works on the same subject, written in different periods, are classified into one main and three subcategories using the scanning-classification method. The kinship terms in Shadi Meddah’s Maktel-i Hüseyin (SM) and Lâmiî Çelebi’s Maktel-i Âl-i Resûl (LM) are analyzed with sample couplets from the texts, including the corresponding couplet numbers. Approximately four thousand couplets were scanned to reveal the kinship-related vocabulary in these works. The results show that terms like "son, grandfather, wife, child, mother, sibling, father" were frequently used. Moreover, while Arabic and Persian words are more commonly used in LM, SM, influenced by its time, features more native Turkish kinship terms.

1. Giriş

Hiz. Muhammed'in torunu Hiz. Hüseyin ve 72 arkadaşının 680 yılında Kerbela'da katledilmesi İslam âlemini derinden sarsmıştır. Duyulan ıstırabın ve üzüntünün etkisiyle yüzyıllardır bu konuyu anlatan birçok eser kaleme alınmış ve böylece bu acı olay edebiyatta önemli bir yer edinmiştir. Kerbela olayı, Arap edebiyatı ve Fars edebiyatının yanı sıra Türk edebiyatında da varlık göstermiş ve bu eserler genel olarak maktel olarak adlandırılmıştır. Edebiyatımızda Kerbela olayını dile getiren bu eserlerin manzum, manzum-mensur karışık veya sadece mensur olarak yazıldığı görülmüştür (Uzun, XXV: 274). Türk edebiyatında birçok maktel kaleme alınmış olmasıyla beraber Şadi Meddah'ın Makteli-i Hüseyin" adlı eseri ve "Lâmiî Çelebi'nin Maktel-i Âl-i Resûl"ü edebiyatımızda önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple çalışmamızda farklı yüzyıllarda kaleme alınmış bu iki eser üzerinde inceleme yapıp akrabalık adları taranmıştır.

Akraba kavramı Türkçe Sözlükte "Kan bağıyla birbirine bağı olan kimseler" olarak tanımlanmaktadır (2011: 72). Türkçe sözlükte kan bağıyla oluşan akrabalıktan bahsedilmesine rağmen akrabalık evlilik yoluyla da gerçekleşebilmektedir. Kısacası, akrabalık ilişkilerinde, tanım gereği evlilik ve aile söz konusu olsa da akrabalık mefhumu bu sınırlamanın çok daha ötesindedir (Emiroğlu, 2012: 1693). Türk devlet yapısının güçlü olmasının sebebi temelinde aile ve akrabalık ilişkilerinin önemli derecede yer tutmasıdır (Özden, 2017: 262). Bu ilişki o kadar güçlüdür ki Türklerde büyüklere adlarıyla hitap edilmemekte ve adların yanında hanım, bey gibi bir unvan veya amca, teyze gibi bir akrabalık ifadesi kullanılmaktadır (Karahana, 2009: 17-24). Bu durum da bize akrabalık adlarının Türk dilindeki yerini ve önemini net bir şekilde göstermektedir. Bütün dillerin söz varlığında aile ve akrabalık isimleri belirli bir yer teşkil etmektedir (Yazıcı Ersoy, 2011: 87). Türkçenin söz varlığında da Eski Türkçeden günümüze kadar akrabalık isimleri önemli yer tutmaktadır. Günümüz Türkçesinde, Eski Türkçedeki kullanımını sürdüren birçok sözcük yer almaktadır (Bulduk, 2019: 54). Türkçede kullanılan akrabalık adlarının pek çoğunun kökeni Türkçe olmakla beraber ödünç kelimeler de akrabalık adı olarak dilimizde yer almıştır (Yavuz, 2013:71-91).

Bu çalışmada Müslüman toplumları derinden etkileyen, Kerbela olayını dile getiren eserler üzerinde akrabalık adları incelenmiştir. Eserlerin farklı dönemlerde ancak aynı konu üzerine yazılmış olması çalışmaya zenginlik katıp eserleri karşılaştırma imkânı da sunmuştur. Çalışmada "Şadi Meddah'ın Makteli-i Hüseyin" (ŞM) adlı eseri ve "Lâmiî Çelebi'nin Maktel-i Âl-i Resûl" (LM) adlı eserlerindeki akrabalık adları tespit edilmiştir. Bu akrabalık adlarına ait metinde geçen örnek cümleler yapılan çalışmada beyit numaralarıyla birlikte gösterilmiştir. Eserlerde kaçır kez geçtiği tespit edilen akrabalık adları, grafikler halinde karşılaştırılmıştır. Şadi Meddah'ın eseri "ŞM" Lami Çelebi'nin eseri ise "LM" olarak kısaltılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, maktelerde geçen akrabalık adlarının kullanım şeklini, sıklığını ve bu adların kökenini ortaya koymaktır. Ayrıca farklı yüzyıllarda yazılmış iki ayrı eseri, kullandıkları akrabalık adları bakımından karşılaştırma imkânı bulmak da çalışmamızın bir diğer amacıdır. Böylece, akrabalık adlarının tarihsel seyrinin bir bölümüne ışık tutarak söz varlığı çalışmalarına katkı sağlamak hedeflenmiştir.

2. Akrabalık-Yakınlık Adları

Bu başlıkta, üzerinde çalışılan eserlerdeki maktelerde tespit edilen akrabalık adları; "Kan Akrabalığı Adları", "Evliliğe Dayalı Akrabalık Adları", "Evlilik ile İlgili Adlar" olarak üç alt başlıkta kategorize edilmiştir.

2.1. Kan Akrabalığı Adları

Bu başlık altında üzerinde çalışılan eserlerdeki kan, soy bağıyla birbirine bağı akrabalık adlarına yer verilmiştir.

Âmmû (Ar.): Amca. ammi/emmi: 'amca'(Tietze, 2002 : 92).

Sözcük sadece ŞM'de geçmektedir.

"Ol arada çün ana oldı kuyu, Eytdi yâ **ammû** n'ideyim bana su" (ŞM1378)

Ammum oğlu (Ar.+ T.): Amcaoğlu.

Arapça ve Türkçe sözcüklerin kalıplaşmasıyla oluşmuş bir sözcüktür. Günümüzde kuzen olarak da kullanılmaktadır. Bu kelimenin de sadece ŞM'de geçtiği görülmektedir.

"Kardaşlarumla ammularımı bular, **Ammum oğlanlarını** babam-ile" (ŞM3043)

Ana/ Ane: Anne, ana. ana: 'anne, ana' (Gülensoy, 2007: 69). Anne" sözcüğü günümüzde şehir hayatının etkisiyle ve okuma-yazma oranının artışıyla daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. "Ana" ('أنا') (Ayan, 2011/26) ise daha çok kırsal kesimde kullanılmaktadır.

“Ol Hadîce **anadır** bu Fâtîma, Ânları kim sevse yakmaz hâtımâ” (LM721)

“Giril **anasına** getürdi anı, Her kim anı göricek yandı cânı” (ŞM2018)

Ata: Baba, aynı soyun büyüğü. ata: ‘ata; baba, büyük baba’(Gülensoy, 2007: 86).

Ata kelimesi hem ŞM’de hem LM’de yer almış bir sözcüktür.

“İkisinin namı olmuştu Ali, **Atası** adm koymuştu ol velî” (LM577)

“Sen eğer **atamı** öldürdün ne var, Dedeni dedem dahi öldürdi zâr” (ŞM2911)

‘Ayâl (Ar.): Bir kimsenin geçindirme zorunda olduğu kimseler; kadın, eş.

“Anesi dir Tengri hakkı yâ **ayâl**, Hürmet eylegil beni kılma melâl” (ŞM1393)

Baba: Çocuğu olmuş erkek. baba "1. saygı ve sevgi hitabı, 2. yaşlı adam, 3. baba, dede, ata" (<https://www.etimolojiturkce.com/>)

“Ben eğer ölür isem kaygu degül, **Babam** ile diri kalam câvîdân” (ŞM1631)

Benî (Ar.): Oğullar.

Oğullar anlamında kullanılan kelime soy ifadesi taşımaktadır. Sadece ŞM’de geçtiği görülmektedir.

“Ol Çalab hakkı ki **Benî** Adem’e, Kıldı peygamber bu cümle ‘âleme” (ŞM2260)

Bin (Ar.): Oğul. Hem LM2de hem de ŞM’de yer alan bir kelime olup yine oğlu anlamı taşımaktadır.

“Fâzıl-ı Rûm Hızır Bey **bin** Celâl, Nazm içinde gösterip sihr-i helâl” (LM104)

“Anı gördi ol Muhammed **Bin** Enes, Na’ra urdı Pirûzan kıldı heves” (ŞM1501)

Bint (Ar.): Kız, kız çocuk.

“Dahi zevcât-ı İmâm-ı pak-zât, Birisi **binti** Akîl ol hoş-sıfât” (LM676)

“Fâtîma’dur hem anam **bint-i** Rasûl, Arı sudan arıdur ol hûb-nigâr” (ŞM2030)

Ced (Ar.): Dede, büyük baba, ananın veya babanın babası.

“Ericcek mahşerde Hazret’ten hitâb, **Ceddime** ne yüz ile verirsiz cevab” (LM362)

“Eytdi kanı akrabâ vü hayşimüz, **Ceddimüz** dahi ulumuz kişimüz” (ŞM2694)

Dayı: Annenin erkek kardeşleri. tağay : “annenin erkek kardeşi, dayı” (Koç, 2003: 510; Smagulov, 2013: 230) tağa: “anne tarafından akrabalar, dayı” (Aytbayulı, 2007: 614)

“Nesl-i Hâşim kurretü'l-ayni'r-Resûl, **Dayım** İbrahim'dir anam Betül” (LM514)

Dede: Dede, babanın babası. “dede”: ‘büyük baba’ (Tietze, 2002: 506). Torunu olan erkek, büyük baba, büyük peder (Büyük Türkçe Sözlük, 2011: 604).

“Bir budur kim **dedeme** edem irtihâl, Eyleyem küffâr ile harb ü kıtâl” (LM433)

“Diler idi ol atan **deden** senün, Menber üzre analar adın anun” (ŞM2903)

Duhter/Dühter (Far.): Kız, kız çocuk. Çalışılan metinlerden sadece LM’de geçmektedir.

“Verdi bazısını ânın bir zer-gere, **Dühterine** tâ huliyy edivere” (LM931)

Ebe: Büyükanne, nine, ebe "büyükanne, nine, saygı gören kadın, abla" (<https://www.etimolojiturkce.com/>)

“Döndi eydür Fâtımadur birisi, Biri Hatice Hüseyin ebesi” (ŞM2362)

Ebnâ (Ar.): Oğullar. Oğullar anlamında kullanılan bu kelime sadece LM’de geçmiştir.

“Üç dahi vardı **ebnâ**-yi Hüseyin, Alem içre her birisi nûr-i ayn” (LM575)

Ensâb (Ar.): Soyılar, baba tarafından hısımlar. Yine bu akrabalık bildiren isim de sadece LM’de geçmiştir.

“Şâiri ashâbdır **ensâbdır**, Mâtem için geldiler ahabâbdır” (LM726)

Evlâd (Ar.): Oğul, kız, çoluk çocuk. evlâd kelimesinin kayıtlara geçmiş ilk kaynağı Şeyyad Hamza, Destan-ı Yusuf (1353 yılından önce)’dir (<https://www.etimolojiturkce.com/>).

“Katli yeridir Hüseyin’in ol diyar, Düşe çok **evlâdım** ânda hor ü zâr” (LM957)

“Biş gün olmuş-idi **evlâd**-ı Rasûl, Kimse içmemiş-idi su key melû”l (ŞM1015)

Ferzend (Far.): Oğul, çocuk.

Farsça kökenli bu sözcük LM’de oğul anlamıyla yer almıştır.

“Götürüp **ferzendini** ol şeh yayak, Haymeye iletip dedi âh el-firâk” (LM585)

Fürû (Far.): Bir sülaleden gelmiş çocuk ve torunlar.

Yine bu sözcük de sadece LM’de yer alan adlardır.

“Zikr-i Hakk’dır çünkü asl-ı her **fürû**, Söze bismillah deyip ettik şürû” (LM1)

Hindî-Bece (Far.): Hint çocuğu.

“Sen haram-zâde şaki **Hindî-bece**, Benüm ile olırsın bir yâ nice” (ŞM2914)

İbn-İ ‘Am (Ar.): Amca oğlu.

“Hâtırun hoş duta hele yâ **ibn-i ‘am**, Kaygu görme şâd olgıl sen müdâm” (ŞM251)

Kardaş/ Karındaş/Kartaş: Kardeş. (Dilçin, 1983: 128)

“Ko cidâli başa varmaz işbu kâr, Eyle **kardaşın** gibi sulh ihtiyâr” (LM300)

“Eyle didi cân-ı şîrini ol Hak’a, Kıldı teslim ey **karındaş** sen bekâ” (ŞM1486)

Kız: Kız; kız çocuk.

“Mustafâ’nun **kızı kızları** bile, Hem Hüseyin’ün **kızları** hatun ile” (ŞM2788)

Oğul/Oğlan: Erkek evlat, yavru. Eski Türkçeden günümüze çokça kullanılan bu kelime incelediğimiz metinlerin her ikisinde yer almıştır.

“Birisi sıddık-ı ekber **oğlu** bil, Abdurrahman’dır adı bî-kâl u kıl” (LM220)

“Kâsım İbrâhîm Hüseyin **oğlanları**, İşid imdi ki ne kıldı anları” (ŞM1059)

Uşak: Çocuk, evlat.

ET’de: uşak: uvşak “ufak, küçük”; DLT’te: uşak biçiminde (Gülensoy Sözlüğü, s. 799)

“Didiler ki kamu bizi kırsalar, Mâl u milk **uşağımızı** sürseler” (ŞM2590)

Yavru: Yavru, evlat.

Yavru-y-ıdı hem severdi cân-ile, Aldı anun dahi ikisin bile ŞM161.

Zâde (Far): Evlat, oğul.

“Döndi Hâni eydür ey bedbaht-ı şûm, Ey haram-**zâde** şaki ibn-i zalûm” (ŞM338)

Yukarıda örnekleriyle birlikte verilen sözcükler incelendiğinde, en fazla örneğe sahip başlığın “Kan Akrabalığı Adları” olduğu görülmektedir. Ayrıca Arapça, Farsça, Türkçe akrabalık adlarının yanı sıra “Ammum oğlu” gibi amcaoğlu anlamında kullanılan akrabalık adının “Ar.+ T.” sözcüklerin bir araya getirilerek birleşik sözcük şeklinde oluşturulduğu da dikkat çekmektedir.

2.2. Evliliğe Dayalı Akrabalık Adları

Bu başlıkta, eserlerde geçen altsoy- üstsoy ilişkisi olmayan evlilik yoluyla edinilmiş akrabalık adlarına yer verilmiştir.

Avret (Ar.): Eş. Bu sözcük Dîvânü Lügâti’t-Türk’te “uragut” şeklinde geçmektedir. Clauson “uragut” sözcüğü için tişi sözcüğünden daha belirgin derecede “kadın”ı karşıladığını belirtir ve morfolojik olarak –gut eki ile türetilmiş olduğunu ifade eder. (Clauson, 1972: 218)

“**Avretün** kızun karavaşunı sen, Yidi perdenün içinde durasın” (ŞM2881)

Gelin: Evlenerek hane halkına katılan kadın.

Kel ~ gel- > gelin” kelimesi, tüğün/ düğün” kelimesi gibi, tüğ-/ düğ-” fiil köküne, -xn” fiilden isim yapım ekinin eklenmesiyle kurulmuş fiil soylu bir isimdir. (Korkmaz 2009: 101)

Bir yere yerleşmek anlamındaki in- fiili ve çok eski çağların barınağı olan mağara anlamındaki in” adı ile Türkçede gel- fiilinin asıl fiile devamlılık ve süreklilik anlamı kazandırdığı da görülmektedir. (Aydemir (2013): 619-655)

“Mustafa nun kızların **gelinlerin**, Uşbu hâl-ile esir eyleyesin” (ŞM2882)

Güvegü: Güvey, damat.

Türkçede bulunan güvey ve güveyi “damat” kelimesinin Eski Türkçe (Kök Türk ve Uygur) metinlerdeki kullanılış şekli küdegü olarak karşımıza çıkmaktadır.(İnan, güvey <https://dergipark.org.tr>)

“Yinilece **güvegü** olmuş idi, Ol Hüseyin’ün kızını almış idi” (ŞM1326)

Hatun: Eş.

Hatun sözcüğü Eski Türkçe xatun veya katun “kraliçe” sözcüğünden evrilmiştir. (nisanyansozluk) Kat- fiil kökü Eski Türkçede ve çağdaş Türk dillerinde katmak, eklemek, koymak anlamlarına gelmektedir. (Levitskaya vd., 1997: 336-337) Demek ki katun kelimesi katılmış, eklenmiş, dahil edilmiş demektir. (Useev 2012: 57-66)

Kadının Türk toplumundaki yeri çok önemli ve değerlidir. Kadın erkeğe eş, çocukların saygıdeğer anasıdır. (Aksoy, 2016: 8)

“Aldayıp **hatununu** mal ile ol, Buldu zehr ile ânın katline yol” (LM187)

“**Hatunuma** kılayum sizden haber, Kim sizi saklamağa kıla nazar” (ŞM563)

Zevc (Ar.): Kan ve kocanın her biri.

Evlilik yoluyla bir araya gelmiş eşlerin her birine verilen isimdir. Arapça bir kelime olup incelediğimiz eserlerde sadece LM’de geçmektedir.

“Geldi **zevcini** uyardı hâbdan, Duramazdı sine-i pür-tâbdan” (LM701)

Zevcât (Ar.): Nikâhlı kadınlar, eşler.

“Dahi **zevcât-ı** İmâm-ı pak-zât, Birisi binti Akil ol hoş-sıfâ” (LM676)

Bu başlık altında yer alan “Evliliğe Dayalı Akrabalık Adları”ı incelendiğinde, Arapça ve Türkçe akrabalık adlarının yer aldığı görülmekle beraber hiç Farsça sözcüğe rastlanmaması dikkat çekicidir.. Ayrıca Arapça olan adların ise LM’de daha fazla kullanılması da bir diğer önemli nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.3. Evlilik ile İlgili Adlar

Bu başlık altında, akrabalık adlarının ötesinde evlilikle oluşan akrabalık adlarıyla ilgisi olan kavramlara yer verilmiştir.

Güvegülik: Güveylik.

“**Güvegülik** kınacığı ey ahi, Anun elinde idi henüz dahi” (ŞM1327)

Tezvîc (Ar.): Evlendirme.

“Şehr-i bânû âna şâh-ı Acem, Edicek **tezvîc** ey kavm-i harem” (LM828)

Akrabalık adlarıyla ilgili olduğu düşünülen ŞM’de geçen Türkçe “güveylik” ve LM’de geçen evlendirme manasındaki Arapça “tezvîc” sözcüğü metinden alınan beyitlerle örneklenilerek çalışmamızda yer almıştır.

3. Materyal ve Metot

Çalışmada Şadi Meddah’ın Makteli-i Hüseyin” adlı eseri ve “Lâmiî Çelebi’nin Maktel-i Âl-i Resûl” adlı eserinde yer alan dört binden fazla beyit taranıp akrabalık adları tespit edilmiştir. Tespit edilen bu akrabalık adları “Kan Akrabalığı Adları, Evliliğe Dayalı Akrabalık Adları ve Evlilik ile İlgili Adlar” olmak üzere üç başlık altında kategorize edilmiştir. Eserlerde kaçar kez ve ne şekilde yer aldığı tespit edilen akrabalık adları, sözlük anlamlarıyla birlikte çalışmada yer almıştır. Bunun yanı sıra bu sözcüklerin kökeni de kelimelerin hemen ardından parantez içinde verilmiştir. Daha sonra kelimeler metinde geçtikleri şekliyle örneklenilmiştir ve hangi metinde geçtiği parantez içinde beyit sonuna eklenmiştir. Hemen akabinde elde edilen veriler

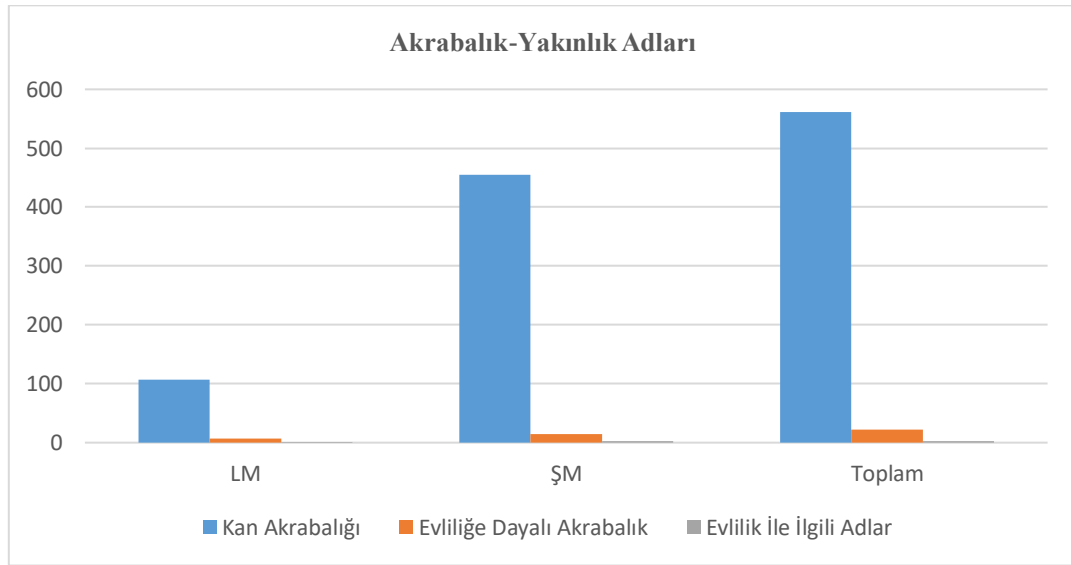
tablo/grafik yardımıyla karşılaştırılmıştır. Böylece sözcüklerin sayısı, incelenen metinlerdeki kullanım sıklığı, kullanım şekliyle ilgili birçok sonuca varılmıştır.

4. Bulgular ve Analiz

Bu başlık altında tespit edilen akrabalık adları, eserlerde toplamda kaç kez kullanıldığı, hangi eserde kaç kez geçtiği, eserlerde en fazla kullanılan akrabalık adları, bu adların kökenleri vs. tablo ve grafikler yardımıyla analiz edilmiştir:

Tablo 1: “Kan Akrabalığı Adları, Evliliğe Dayalı Akrabalık Adları ve Evlilik ile İlgili Adlar” başlıkları altındaki sözcüklerin dağılımları ve sayıları.

Akrabalık-Yakınlık Adları	LM	ŞM	Toplam
Kan Akrabalığı	107	455	562
Evliliğe Dayalı Akrabalık	7	15	22
Evlilik ile İlgili Adlar	1	2	3

Grafik 1: Tablo 1’de gösterilen “Kan Akrabalığı Adları, Evliliğe Dayalı Akrabalık Adları ve Evlilik ile İlgili Adlar” başlıkları altındaki sözcüklerin dağılımları ve sayıları.

İncelenen eserlerde tespit edilen akrabalık adları üç başlık altında toplanmıştır: “Kan Akrabalığı”, “Evliliğe Dayalı Akrabalık Adları, Evlilik ile İlgili Adlar, Kan Akrabalığı Adları” LM’de 107, ŞM’de 455 kez olmak üzere toplamda 562 kez kullanılmıştır. Evliliğe Dayalı Akrabalık Adları LM’de 7, ŞM’de 15 kez olmak üzere toplamda 22 kez kullanılmıştır. Evlilik ile İlgili Adlar LM’de 1, ŞM’de 2 kez olmak üzere toplamda 3 kez kullanılmıştır.

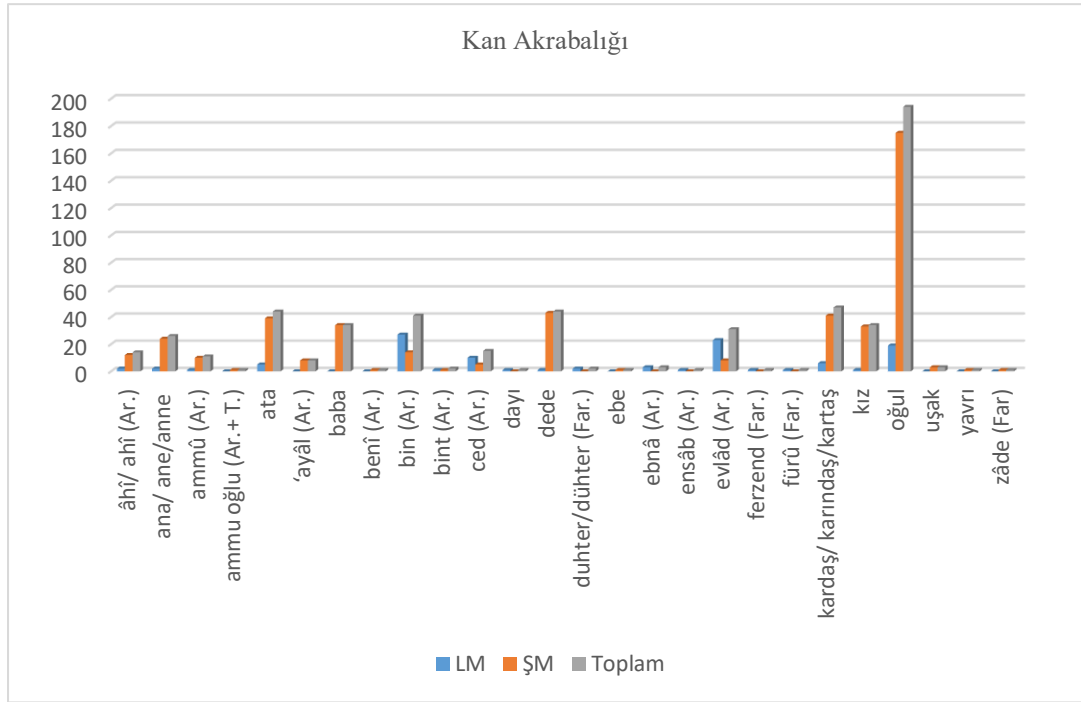
Tablo 2: “Kan Akrabalığı Adları, Evliliğe Dayalı Akrabalık Adları ve Evlilik ile İlgili Adlar” başlıkları altındaki adların anlamları ve sayıları.

Akrabalık-Yakınlık Adları				
Kan Akrabalığı	Anlamı	LM	ŞM	Toplam
Âhî/ Ahî (Ar.)	Kardeşim	2	12	14
Ana/ Ane/Anne	Anne, ana	2	24	26
Ammû (Ar.)	Amca	1	10	11
Ammu Oğlu (Ar.+ T.)	Kuzen	0	1	1
Ata	Baba, aynı soyun büyüğü	5	39	44
‘Ayâl (Ar.)	Bir kimsenin geçindirme zorunda olduğu kimseler; kadın, eş	0	8	8
Baba	Çocuğu olmuş erkek	0	34	34
Benî (Ar.)	Oğullar	0	1	1
Bin (Ar.)	Oğul	27	14	41
Bint (Ar.)	Kız	1	1	2
Ced (Ar.)	Dede, büyük baba, ananın veya babanın babası	10	5	15
Dayı	Annenin erkek kardeşleri	1	0	1
Dede	Dede, babanın babası	1	43	44
Duhter/Dühter (Far.)	Kız, kerime	2	0	2
Ebe	Büyükanne, nine	0	1	1
Ebnâ (Ar.)	Oğullar	3	0	3
Ensâb (Ar.)	Soylar, baba tarafından hısımlar	1	0	1
Evlâd (Ar.)	Oğul, kız, çoluk çocuk	23	8	31
Ferzend (Far.)	Oğul, çocuk	1	0	1
Fürû (Far.)	Bir sülaleden gelmiş çocuk ve torunlar	1	0	1
İbn-İ ‘Am (Ar.):	Amcaoğlu.	0	3	3
Kardaş/ Karındaş/Kartaş	Kardeş	6	41	47
Kız	Kız (kız çocuk)	1	33	34
Oğul	Erkek evlat, yavru	19	175	194
Uşak	Çocuk, evlat	0	3	3
Yavru	Yavru, evlat	0	1	1
Zâde (Far)	Evlat, oğul	0	1	1
Evliliğe Dayalı Akrabalık				
Avret (Ar.)	Eş	0	4	4
Gelin	Evlenerek hane halkına katılan kadın	0	1	1
Güyegü	Güvey, damat	0	1	1
Hatun	Eş	5	9	14
Zevc (Ar.)	Kan ve kocanın her biri	1	0	1
Zevcât (Ar.)	Nikahlı kadınlar, eşler	1	0	1
Evlilik ile İlgili Adlar				
Güyegülik	Güveylik	0	2	2
Tezvîc (Ar.)	Evlendirme	1	0	1
Toplam		115	475	590

Yukarıdaki tabloda, ŞM ve LM’de tespit edilen tüm akrabalık adları ve ilgilileri tek tablo halinde bir bütün olarak gösterilmiştir. Aynı zamanda bu tabloda yer alan adların, sözlük anlamlarına, metinlerde kaçar kez geçtiğine ve bu sözcüklerin kökenine de yer verilmiştir.

Tablo 3: LM ve ŞM’de geçen “Kan Akrabalığı Adları” ve bu adların sayısı.

Kan Akrabalığı	LM	ŞM	Toplam
Âhî/ Ahî (Ar.)	2	12	14
Ana/ Ane/Anne	2	24	26
Ammû (Ar.)	1	10	11
Ammu Oğlu (Ar.+ T.)	0	1	1
Ata	5	39	44
‘Ayâl (Ar.)	0	8	8
Baba	0	34	34
Benî (Ar.)	0	1	1
Bin (Ar.)	27	14	41
Bint (Ar.)	1	1	2
Ced (Ar.)	10	5	15
Dayı	1	0	1
Dede	1	43	44
Duhter/Dühter (Far.)	2	0	2
Ebe	0	1	1
Ebnâ (Ar.)	3	0	3
Ensâb (Ar.)	1	0	1
Evlâd (Ar.)	23	8	31
Ferzend (Far.)	1	0	1
Fürû (Far.)	1	0	1
Kardaş/ Karındaş/Kartaş	6	41	47
Kız	1	33	34
Oğul	19	175	194
Uşak	0	3	3
Yavru	0	1	1
Zâde (Far)	0	1	1
Toplam	107	455	562

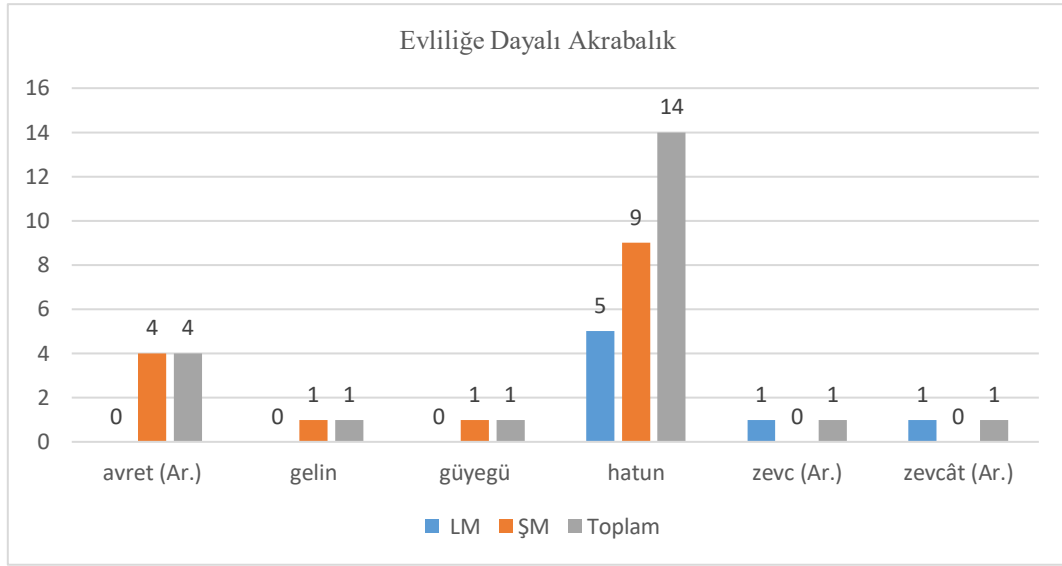

Grafik 2: Tablo 3’te verilen LM ve ŞM’de geçen “Kan Akrabalığı Adları” başlığı altındaki sözcüklerin grafiği.

Akrabalık adları içinde Kan Akrabalığı Adları diğerler başlıklara göre hem LM’de hem de ŞM’de daha fazla kullanıldığı görülmektedir. ŞM de en fazla kullanılan Kan Akrabalığı Adı 175 kez ile “oğul” adı olurken LM’de ise 27 kez yer alan “bin/oğul” sözcüğü olmuştur. Dede” sözcüğü ŞM’de 43 kez kullanılırken LM’de ise sadece 1 kez kullanılmıştır. Genellikle ŞM de Kan Akrabalığı Adları daha çok kullanılmasına karşın; “bin”, “ced”, “evlâd” sözcükleri LM’de daha çok kullanılmıştır.

Tablo 4: “Evliliğe Dayalı Akrabalık Adları” başlığı altındaki sözcüklerin kaçar kez geçtiği ve toplam sayıları.

Evliliğe Dayalı Akrabalık	LM	ŞM	Toplam
Avret (Ar.)	0	4	4
Gelin	0	1	1
Güwegü	0	1	1
Hatun	5	9	14
Zevc (Ar.)	1	0	1
Zevcat (Ar.)	1	0	1
Toplam	7	15	22

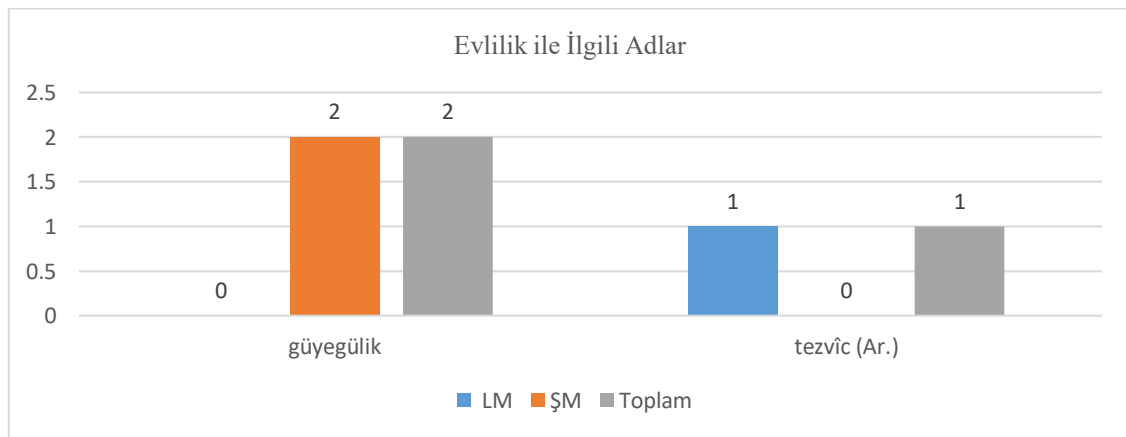

Grafik 3: Tablo 4’te gösterilen “Evliliğe Dayalı Akrabalık Adları’nın grafiği.

Evliliğe Dayalı Akrabalık Adları LM’de 7 kez, ŞM’de 15 kez olmak üzere toplamda 22 kez kullanılmıştır. Hatun” sözcüğü hem LM’de (5 kez) hem de ŞM’de (9 kez) en çok kullanılan Evliliğe Dayalı Akrabalık Adı’dır. Evliliğe Dayalı Akrabalık Adları’ndan “avret”, “gelin”, “güyegü” adlarına LM’de yer verilmezken “zevc” ve “zevcât” adlarına ŞM’de yer verilmemiştir.

Tablo 5: “Evlilik ile İlgili Adlar” başlığı altındaki sözcükler ve bu sözcüklerin sayısı.

Evlilik ile İlgili Adlar	LM	ŞM	Toplam
Güyegülik	0	2	2
Tezvîc (Ar.)	1	0	1
Toplam	1	2	3

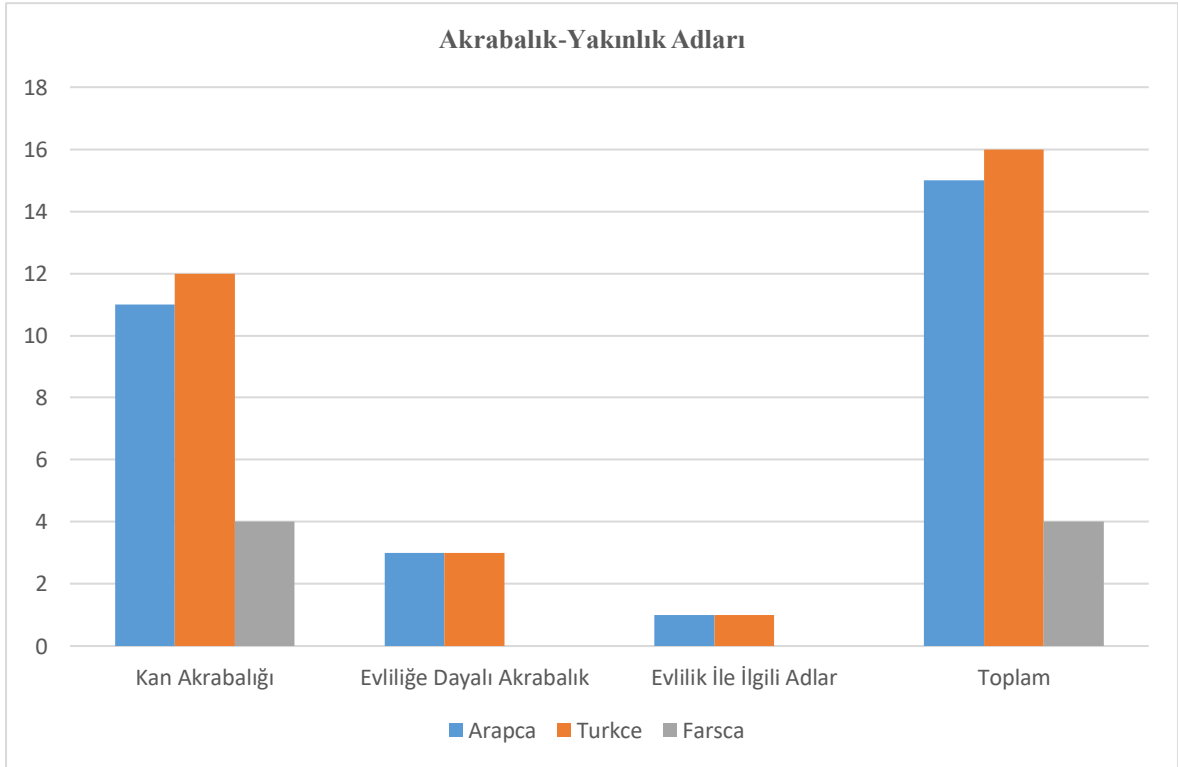

Grafik 4: Tablo 5’teki “Evlilik ile İlgili Adlar’ın grafiği.

Evlilik ile İlgili Adlar LM’de 1 kez ŞM’de ise 2 kez kullanılmak üzere toplam 3 kez kullanılmıştır. LM’de “tezvîc” adı 1 kez, ŞM’de ise “güyegülik” adı 2 kez kullanılmıştır.

Tablo 6: “Akrabalık-Yakınlık Adları” başlığı altındaki sözcüklerin kökenlerine göre dağılımı.

Akrabalık-Yakınlık Adları	Arapça	Türkçe	Farsça
1.1. Kan Akrabalığı	11	12	4
1.2. Evliliğe Dayalı Akrabalık	3	3	0
1.3. Evlilik ile İlgili Adlar	1	1	0
Toplam	15	16	4

Grafik 5: Tablo 6'daki “Akrabalık-Yakınlık Adları”nın kökenlerine göre dağılım grafiği.

LM ve ŞM’de 15’i Arapça, 16’sı Türkçe ve 4’ü Farsça olmak üzere toplamda 35 farklı akrabalık adı kullanılmıştır. Arapça akrabalık adlarından 11 tanesinin Kan Akrabalığı Adı, 3 tanesinin Evliliğe Dayalı Akrabalık Adı ve 1 tanesinin de Evlilik ile İlgili Ad olduğu saptanmıştır. Türkçe akrabalık adlarından 12 tanesi Kan Akrabalığı Adı, 3 tanesi Evliliğe Dayalı Akrabalık Adı ve 1 tanesi de Evlilik ile İlgili Ad olarak kullanılmıştır. Farsça Akrabalık Adları’nda yer verilen sözcüklerden 4 tanesi Kan Akrabalığı Adı olup Evliliğe Dayalı Akrabalık Adları’nın ve Evlilik ile İlgili Adlar’ın hem LM’de hem de ŞM’de kullanılmadığı saptanmıştır.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmayla farklı dönemlerde yazılmış olan maktel türündeki iki ayrı eserde, toplamda 4 binden fazla beyit taranıp tasniflendirilerek karşılaştırılmıştır. Ayrıca bu eserlerde, akrabalık adlarının yazıldıkları dönemlere göre nasıl ve sıklıkta kullanıldıkları da sayısal verilerle saptanmıştır. Çalışmanın içeriğinde de görüldüğü üzere metinlerde daha çok kan akrabalığı adlarına yer verilirken sözcük nezdinde ise daha çok “oğul, dede, hatun, bin, ana, kardaş, baba” adlarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda LM’de

Türkçenin yanı sıra Arapça ve Farsça sözcüklerin kullanım sıklığı dikkat çekerken ŞM’de yazıldığı yüzyılın da etkisiyle daha çok öz Türkçe akrabalık adlarının kullanıldığı görülmektedir.

Kısaltmalar:

LM: Lâmiî Çelebi’nin Maktel-i Âl-i Resûl.

ŞM: Şadi Meddah’ın Makteli-i Hüseyin.

Ar.: Arapça.

Far.: Farsça.

Ar.+T.: Arapça + Türkçe.

Kaynakça

- Aksoy, İlhan (2016) Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını. Yasama Dergisi, (32), 7-20.
- Ayan Dursun, Ög’den “Anne”ye: Türkçe Söz Varlığı, Anne Aile ve Toplum Yıl: 12 Cilt: 7 Sayı: 26 Temmuz-Ağustos-Eylül 2011
- Aydemir Âdem (2013) Türk Dünyasında Bazı Düşün Terimleri ve ‘Al Duvak ’Geleneği Üzerine, 619-655
- Aytbayulu, Ö. (2007) Diyalektologiyalık Sözdik. Almatı: Arıs Baspası.
- Bulduk, T. B. (2019). “Gümüşhane İli ve Yöresi Ağızları Söz Varlığında Eski Türkçe Kelimeler”
- Clauson, Sir Gerard(1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. Oxford: The Clarendon Press
- Develioğlu, Ferit (2000). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, s. 576
- Dilçin, Cem (1983). Yeni Tarama Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. Mavi Atlas, 7/1, 52–67.
- Emiroğlu, S. (2012). “Türkçe Sözlükteki Akrabalık Adlarının Tasnifi”, Turkish Studies, 7/4 Fall, 1691-1710.
- Erbay Erdoğan, Tozlu Selahattin, Şadi Meddah, (2015) Makteli-i Hüseyin, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul.
- Ertekin, Ertuğrul (2012) Lâmiî Çelebi’nin Maktel-i Âl-i Resûl, İstanbul.
- Gülensoy, Tuncer (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü
- İnan Abdulkadir, Güvey, <https://dergipark.org.tr>
- Karahan, Leyla (2009). “Türkçede Dinî Anlamlı Bazı Kişi Adlarını Ekle Değiştirme Geleneği”. Dil Araştırmaları Dergisi 4: 17-24.
- Koç, K., Ayabek Bayniyazov, Vehbi Başkapan. (2003). Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Korkmaz Zeynep (2009) Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Levitskaya L. S ve diğer, (1997), Etimologičeskiy Slovar’ Tyurkskih Yazıkov, Obşçetyurkskiye i Mejtyurkskiye Leksičeskiye Osnovı Na Bukvı ‘K’, ‘K’, Moskova.
- Özden, Muharrem (2017). “Trakya Ağızlarında Bulunan Akrabalık Adları Üzerine Bir Tasnif Çalışması”. Sosyal Bilimler Dergisi 4(10): 260-281
- Smagulov, A. (2013). Kazak Esimleri (Entsiklopediyalık Anıktamalık). Almatı: Atamura.
- Tietze, Andreas (2002). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati. İstanbul: Simurg Yayıncılık
- Türk Dil Kurumu (2011). Türkçe Sözlük, 11. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Useev, Nurdin (2012) Köktürk Harfli Yenisey Yazıtlarındaki Kadını Bildiren Kelimelerin Anlamına Göre Eski Türklerde Kadın İmajı, Dil Araştırmaları, 57-66
- Uzun, Mustafa “Türk Edebiyatında Kerbelâ”, DİA, XXV, s. 274.
- Yavuz, Serdar (2013) Türkiye Türkçesi Ağızlarında Akrabalık Adları <https://www.etimolojiturkce.com/>
<https://www.nisanyansozluk.com>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

☒ Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

☐ Bu çalışmanın yazar/yazarları, Üniversitesi Etik Kurulu'nun tarih sayı ve karar ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
